

PUŠENJE KAO DRUŠTVENI PROBLEM U KONTEKSTU HRVATSKOG DRUŠTVA: STAVOVI I MIŠLJENJA ODRASLIH I SREDNJOŠKOLACA

Neven Duvnjak – Jerolim Lenkić

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Područni centar Split
duvnjakneven@gmail.com
jlenkic43@gmail.com

UDK: 316.65-057.87:614](497.5)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno 05/2017.

Sažetak

U prvom dijelu članka donose se dosadašnja relevantna istraživanja o pušenju, drugi dio daje napomene o metodologiji rada, treći dio odnosi se na stavove i mišljenja odraslih osoba i srednjoškolaca o problemu pušenja, četvrti dio je rasprava, a peti je zaključak. Predmet istraživanja utvrditi mišljenja i stavove o problemu pušenja među odraslima i srednjoškolcima u različitim dijelovima Hrvatske. Glavni cilj istraživanja je utvrditi koliko je pušenje prošireno među odraslima i mladima, a posebni ciljevi su istražiti razloge počinjanja pušenja, dob u kojoj se počinje pušiti te načine ponašanja vezane uz pušenje. Hipoteza je da će se odgovori o problemima vezanim uz pušenje odraslih ispitanika uvelike razlikovati od odgovora mladih ispitanika. Odrasli u većini odbacuju razočaranje kao glavni uzrok početka pušenja, najčešće počinju pušiti u srednjoj školi. Cigareta im ne služi kao sredstvo dokazivanja u životu. Smatraju da su pušači uglavnom bezobzirni prema nepušačima i drski kada ih nepušači upozoravaju kako ugrožavaju tuđe zdravlje. Vjeruju da je edukativni primjer roditelja na mlade od velike važnosti da ne počnu pušiti. Većina je pušača svjesna da cigareta skraćuje život pojedinca. Žena pušačica dvostruko je manje od muškaraca. Stanovnici većih gradova češće spominju razočaranje kao uzrok pušenja. Za razliku od Biogradana, ispitanici iz Splita i Zagreba misle da su pušači u velikoj većini bezobzirni prema nepušačima, te češće odgovaraju da se pušači ponašaju drsko. Zagrepčanke/Zagrepčani i Splitske/Splićani u većem broju smatraju da je dobar edukativni primjer roditelja od velike važnosti da mladi ne počnu pušiti. Razlike prema mjestu stanovanja prisutne su kod odgovora koji se odnosi na svjesnost da cigareta skraćuje život: najviše su

te opasnosti svjesni Biograđanke/i, a za njima slijede Splitske/i, te Zagrepčanke/i. Srednjoškolci počinju pušiti već u 15. pa čak i u 12. godini. Velika većina tvrdi da im cigareta nije potrebna za dokazivanje u društvu; razočaranje nije razlog što su počeli pušiti; većina smatra da je dobar odgoj u obitelji važan da mladi ne počnu pušiti; veći dio je svjestan posljedica pušenja opasnih za život; misle da se pušači povremeno ponašaju bezobzirno prema nepušačima; smatraju da malo mogu utjecati na svoje vršnjake da prestanu pušiti, ali djevojke u znatno većem broju misle da mogu utjecati na vršnjake.

Ključne riječi: *cigarete, pušenje, srednjoškolci, odrasli, razočaranje, bezobzirnost, edukativni primjer odraslih*

UVOD

Struktura rada o problemu pušenja među mladima i odraslima je sljedeća: prvi dio čini uvod koji se sastoji od uvida u dosadašnja relevantna istraživanja o pušenju u Hrvatskoj te na globalnoj razini, drugi dio daje osnovne napomene o metodologiji rada, treći dio odnosi se na stavove i mišljenja odraslih osoba i srednjoškolaca o problemu pušenja, četvrti dio je rasprava, a peti zaključak.

Pušenje je veliki javnozdravstveni problem u Hrvatskoj, u kojoj, prema različitim izvorima, puši gotovo svaki treći stanovnik. U *Katekizmu Katoličke Crkve* stoji: „Krepost umjerenosti raspolaže čovjeka da *izbjegava svakodnevno pretjerivanje, zlorababu jela, alkohola, duhana i lijekova*“.¹ Dakle, Katolička Crkva ne govori o potpunoj zabrani duhana, već se poziva na umjerenost u njegovu korištenju, odnosno izbjegavanje pretjerivanja, koje vodi neminovnom narušavanju zdravlja i života kao najvećega Božjeg dara. U svakom slučaju, Katolička Crkva je protiv svakog pretjerivanja; prema našem mišljenju to znači da je konačni cilj takve preporuke potpuno odricanje od cigarete (i ostalih duhanskih proizvoda).

Istodobno, konzumiranje cigareta je (uz konzumiranje alkohola) među najizraženijim nezdravim načinima ponašanja u današnjem svijetu, koje se, međutim, tolerira i prihvaća, posebno na različitim društvenim okupljanjima i „ritualima“. To je slučaj u mnogim kulturama (pa tako i u našoj), iako takva ponašanja imaju iznimno

¹ *Katekizam Katoličke Crkve*, Hrvatska biskupska konferencija i Glas Koncila, Zagreb, 1994., 566.

loš utjecaj na dobrobit čovjeka, u prvom redu na njegovo zdravlje.² Na primjer, istraživanje o pušačkim navikama studenata na svjetskoj razini pokazalo je da je pušenje cigareta među studentima vrlo rasprostranjeno, a pušačke navike „variraju s obzirom na kontinent, državu i sociokulturno okruženje u kojem studenti žive”.³ Dakle, uzimajući u obzir globalne podatke, prevalencija pušenja kreće se od 28 % do čak 67 % za studente, odnosno 10 % do 34 % za studentice. Navika *svakodnevnog pušenja* zadržava se kod oko trećine studenata.⁴ Zanimljivo je napomenuti da je, u usporedbi sa studentima među kojima je pušenje prisutno u 30 % slučajeva, kod ostalih mladih (dakle kod onih koji ne studiraju) ono prošireno u još većem broju, pa tako svakodnevno puši njih gotovo 45 %.⁵

U istraživanju provedenom u akademskoj godini 2003./2004. na uzorku od 3679 studenata Zagrebačkog sveučilišta o njihovim navikama i rizičnom ponašanju uvršteno je i pušenje cigareta. Rezultati su pokazali da je među studentima na većini fakulteta spomenutog Sveučilišta porastao ukupan broj pušača. U članku se ne spominje s kojom je akademskom godinom uspoređen broj pušača iz akademske godine 2003./2004.⁶ Istraživanje autora Ćurković, Caput-Jogunica, Gričar, Zvonarek u kojem je sudjelovalo 1478 studenata i studentica Sveučilišta u Zagrebu koji studiraju u različitim područjima znanosti pokazalo je da se 28,3 % studenata može smatrati aktivnim pušačima, dok je svaki deseti (10,2 %) nekad pušio, ali je u trenutku istraživanja izjavio/la kako više ne puše.⁷ Dakle, pušio je, u prosjeku, svaki četvrti student/ica.

² Ljiljana Kaliterna Lipovčan - Tihana Brkljačić - Maja Tadić, Tobacco Consumption, Alcohol Intake Frequency and Quality of Life: Results From Nationally Representative Croatian Sample Study. *Društvena istraživanja* 22 (2013.) 4, 628.

³ Sanja Ćurković i sur., *Istraživanje o pušačkim navikama studenata Sveučilišta u Zagrebu*, 98-103. (www.hrks.hr/skole/19_ljetna_skola/32-Curkovic.pdf, pristupljeno 16. svibnja 2017.).

Tekst je objavljen na internetu, ali nema podataka o datumu objavljivanja, stoga smo među zgrade stavili samo broj stranice na koju se referiramo u članku.

⁴ Nancy A. Rigotti i sur., US college students' use of tobacco products: results of a national survey, *JAMA* 284 (2000.) 6, 699-705.

⁵ Ruth Staten i sur., Social Influences on Cigarette Initiation Among College Students, *American Journal of Health Behaviour* 31 (2007.) 4, 353-362.

⁶ Marija Džepina - Tonka Čavlek, Zdravstvena zaštita studenata, *Medix* (2004.) 54/55, 151-154.

⁷ Pušački status mali broj je stekao već u 11. godini života (1,2 %), dok je većina počela s pušenjem između 14. i 17. godine života. Najčešće navedeni razlozi zbog koji studenti počinju pušiti su zadovoljstvo (28,6 %), dosada (15,1 %), pomoć

Zanimljivo je prikazati i rezultate istraživanja „‘Dao Bog zdravlja’: o povezanosti religioznosti i zdravlja u Hrvatskoj”. Kao cilj postavilo se istraživanje odnosa osobne religioznosti i određenih aspekata zdravlja temeljem nekoliko postojećih indikatora iskorištenih iz velikog istraživanja „Društvene i religijske promjene u Hrvatskoj”, koje je proveo Institut za društvena istraživanja iz Zagreba 2004. godine. Iako spomenuto „glavno” istraživanje nije bilo izravno usmjereno na odnos religioznosti i zdravlja, nekoliko uvrštenih indikatora omogućilo je odgovore na sljedeća pitanja: postoji li odnos osobne religioznosti i zdravstveno ne/odgovornog ponašanja, postoji li odnos između religioznosti i samoprocijenjenih zdravstvenih teškoća, odnosno samoprocijenjenog osobnog zdravstvenog stanja i, ako postoji, o kakvom se odnosu radi?⁸ Rezultati istraživanja, s obzirom na sociodemografske prediktore, pokazali su da su s konzumiranjem cigareta statistički značajno povezani dob, spol, školska sprema i mjesto boravka. Stariji ispitanici, žene te ispitanici koji žive na selu manje konzumiraju cigarete. Obrazovaniji ispitanici manje puše od onih s nižim stupnjevima školske spreme. S obzirom na religijsku praksu, pokazalo se da ispitanici koji češće odlaze u crkvu manje puše. Štoviše, odlazak u crkvu, kao jedna od nezavisnih varijabli koja je povezana s varijablom konzumacije cigareta, druga je po redu (odmah iza spola) prediktorska varijabla po koeficijentu vjerojatnosti promjene.⁹ Kako smo kazali, kao i u nekim drugim kulturama (zemljama), i u Hrvatskoj je pušenje društveno prihvaćeno ponašanje, a puši otprilike svaki treći stanovnik.¹⁰

Promotrimo li navedene podatke iz različitih anketnih istraživanja u cjelini, oni pokazuju da se u Hrvatskoj počinje pušiti rano, i to u adolescentskoj (tinejdžerskoj) dobi života (od 14. do 17. godine, pa čak i u dobi od 11 godina) i da, u prosjeku, puši otprilike svaki treći stanovnik Hrvatske, s time što su muškarci nešto brojniji od žena i osobe mlađe i srednje dobi.

u stresnim situacijama (13,8 %) ili pomoć u učenju i radu (5,7 %) (vidjeti u: S. Čurković i sur., 99-100).

⁸ Podatci su prikupljeni metodom ankete na proporcionalno stratificiranom uzorku odraslih stanovnika Hrvatske od 18. godine nadalje (N = 2.220). Osigurana je proporcionalna zastupljenost s obzirom na vrstu naselja, spol, dob, školsku spremu i aktivnost. Usp. Branko Ančić - Dinka Marinović-Jerolimov, „‘Dao Bog zdravlja’: o povezanosti religioznosti i zdravlja u Hrvatskoj”. *Sociologija i prostor: časopis za opća društvena pitanja* 49 (2011.) 1, 78.

⁹ Isto, str. 71-89.

¹⁰ Senka Samardžić - Gorka Vuletić - Domagoj Tadijan, Five-year cumulative incidence of smoking in adult Croatian population: The CroHort Study, *Collegium Antropologicum* 36 (1), 99-103.

Društvo, a osobito zdravstveni djelatnici, svjesni su opisanog lošeg stanja glede proširenosti pušenja u Hrvatskoj, te postoje kampanje koje apeliraju na odvikavanje od pušenja na različitim razinama društva, od državne do lokalne. Organiziraju se seminari za odvikavanje od cigareta, skupine potpore, a teme vezane uz opasnosti konzumiranja cigareta za osobno i obiteljsko zdravlje česte su u sredstvima javnog priopćavanja (televizija, radio, tisak, u novije vrijeme i internet). Država primjerice nastoji potaknuti prekid pušenja povećanjem cijena cigareta, a odnedavno na svakoj kutiji cigareta moraju biti otisnuta slika i tekst koji upućuju na loše, pa i katastrofalne, posljedice koje cigarete imaju po zdravlje čovjeka i zdravlje njegovih najbližih. Na svakoj kutiji je i broj telefona za pomoć kod prestanka pušenja. Na tržištu se nalaze mnogobrojni preparati za odvikavanje od pušenja (npr. „popularni” flasteri), te brojni priručnici za samopomoć u kojima su naputci o tome kako prestati pušiti, a koji jamče potpun uspjeh u prestanku pušenja.¹¹ Isto tako, sve više se kao zamjena za običnu cigaretu koriste električne cigarete, koje se smatraju manje štetnima, odnosno korisnima u odvikavanju od pušenja.

2. METODOLOŠKE NAPOMENE

Predmet istraživanja je vidjeti kakva su mišljenja i stavovi o problemu pušenja među odraslima i srednjoškolcima u različitim dijelovima Hrvatske. Glavni cilj istraživanja je utvrditi koliko je pušenje prošireno među odraslima i mladima, a posebni ciljevi su istražiti razloge počinjanja pušenja, dob u kojoj se počinje pušiti te načine ponašanja vezane uz pušenje (npr. važnost obiteljske prevencije, odnos pušača prema nepušačima itd.).

U istraživanju smo postavili hipotezu prema kojoj će se odgovori o problemima vezanim uz pušenje odraslih ispitanika uvelike razlikovati od odgovora mladih ispitanika.

U prvom dijelu članka prezentirat ćemo podatke za odrasli dio ispitanika/ica, a u drugom za mlade - srednjoškolce i srednjoškolke.

U istraživanju problema pušenja koristili smo se metodom ankete, koju smo proveli na uzorku odraslih i na uzorku mladih

¹¹ Spomenut ćemo samo neke najpopularnije priručnike: *Lako je prestati pušiti. Postanite sretan nepušač*, Allena Carra, koji je diljem svijeta prodan u više od 13 milijuna primjeraka, zatim *Ne hvala! Više ne pušim. Kako prestati pušiti?*, H. J. Aubina, P. Duponta i G. Lagrua te *Kako se riješiti cigarete?*, J. L. Dervauxa.

(srednjoškolaca). Uzorak odraslih činilo je ukupno 147 osoba, od kojih 65 (44,2 %) u Biogradu na Moru, 44 (29,9 %) u Splitu te 38 (25,9 %) u Zagrebu. Što se tiče dobi ispitanika/ica ona se kreće od 20. do 72. godine. Prema spolu, u uzorku je bilo 48,6 % žena i 51,4 % muškaraca. Anketa se sastojala od 7 pitanja zatvorenog tipa i za odrasle i za učenike srednjih škola, uz napomenu da ovakva anketa još nije provedena u Hrvatskoj.

Anketno istraživanje srednjoškolaca proveli smo na uzorku od 143 mladića i djevojaka, gdje je žena bilo 42,0 %, a muškaraca 58,0 %. Što se tiče mjesta gdje je provedeno istraživanje, u Zagrebu je bilo 72,7 %, a u Vrgorcu 27,3 % srednjoškolaca. Prosječna dob mladih je 18 godina (17,9 %). Najviše je polaznika četvrtog razreda (68,3 %), a onih trećeg razreda nešto manje (31,0 %). Uzorkom su obuhvaćeni sljedeći smjerovi:¹²

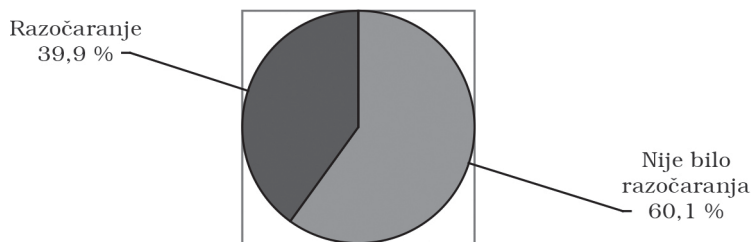
Tablica 1. Srednjoškolski smjer:

Srednjoškolski smjer	N	%
1. Dizajner	21	14,7
2. Ekonomist	9	6,3
3. Gimnazijalac	30	21,0
4. Stolar	22	15,4
5. Šumarski tehničar	48	33,6
6. Tehničar zaštite prirode	13	9,1

3. STAVOVI I MIŠLJENJA ODRASLIH OSOBA O PROBLEMU PUŠENJA

Prvo pitanje u anketi za odrasle glasillo je: „Da li je razočaranje u Vašem životu uzrok što ste počeli pušiti cigaretu?” Većina ispitanika odgovorila je sa „ne” (60,1 %), dok je značajan broj (gotovo 40 %, točnije 39,9 %) odgovorio kako je razočaranje uzrok početka pušenja:

¹² Istraživanje o konzumiranju cigareta provedeno je 2. ožujka 2016. u Ekonomskoj srednjoj školi *Tin Ujević* u Vrgorcu te istoga dana u Općoj gimnaziji u Vrgorcu. Istraživanje u Drvodjeljskoj školi u Zagrebu provedeno je od 3. do 10. ožujka 2016. Odrasli stanovnici Zagreba anketirani su 24. i 25. veljače 2016., stanovnici Biograda na Moru od 26. ožujka do 1. travnja 2016., a odrasli stanovnici Splita od 11. do 13. ožujka 2016. godine.

Grafikon 1. „Da li je razočaranje u Vašem životu uzrok što ste počeli pušiti cigaretu?”

Drugo pitanje odnosilo se na dob u kojoj su odrasli ispitanici/e počeli pušiti, a rezultati su sljedeći:

Tablica 1. Kada ste počeli pušiti?

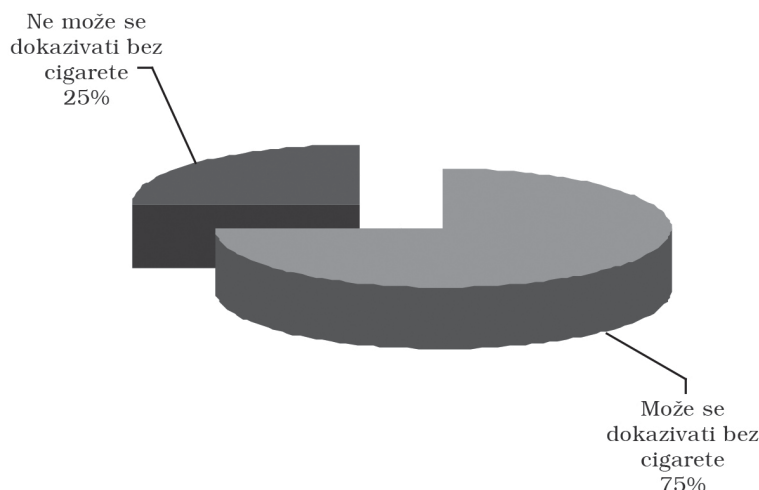
Dob	Vrijeme početka pušenja (u postotcima)
1. Kao srednjoškolac/ka	25,3
2. Kao maturant/ica	28,8
3. Kao odrasla osoba	25,3
4. Nikada ne pušim cigaretu	20,5

Kod ovog pitanja odrasli su podijeljeni: petina ih nikada nije počela pušiti, a što se ostatka punoljetnih osoba tiče, najviše ih je počelo pušiti u vrijeme kad su bili maturanti, dok je podjednak broj onih koji su počeli pušiti ili kao srednjoškolci ili kao odrasle osobe (razlike među ove tri skupine su male: vidjeti tablicu 1.).¹³ Zbroje li se podatci za one koji su počeli pušiti kao srednjoškolci i kao maturanti, razvidno je kako nešto više od polovice ispitanika/ica (svaki drugi/svaka druga ili 54,1 %) počinje pušiti relativno rano. Isto tako, pušači čine većinu anketiranih (79,4 %) u usporedbi s nepušačima (svaki peti ili 20,5 %). Međutim brojka od 79,4 % onih koji su pušili u srednjoj školi (prema podacima iz tablice 1.) ne znači da ih toliko puši i danas, nego taj postotak označava vrijeme u kojem su počeli pušiti; taj je broj danas vjerojatno manji, jer su

¹³ Ovdje smo ispitanike/ice pitali kada su počeli pušiti, a ne koliko njih još uvijek puši, uzimajući u obzir činjenicu da ih petina nikada nije ni počela pušiti.

se neki među njima zasigurno odrekli cigarete. Naime, vjerojatno je da se taj broj spustio na, otprilike, 30-ak %, koliko je prosječno pušača u Hrvatskoj.

Sljedeće pitanje bilo je: „Da li se možete u životu dokazivati bez cigarete?” Odgovori su sljedeći:

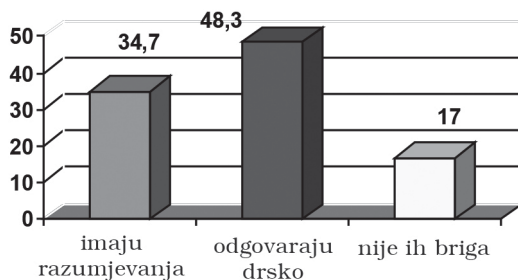
Grafikon 2. Da li se možete u životu dokazivati bez cigarete?

Tri četvrtine ispitanika/ica koji puše smatraju da se u životu mogu dokazivati bez cigarete (75 %), ali, isto tako, nije zanemariv broj onih kojima je cigareta sredstvo dokazivanja u svakodnevnici (svaki četvrti anketirani ili 25 %).

Četvrtim pitanjem željeli smo vidjeti ponašaju li se pušači bezobzirno prema nepušačima. Ispitanice i ispitanici kritični su prema pušačima, jer ih najviše misli da su vrlo često (44,9 %) ili često (20,4 %) pušači bezobzirni prema nepušačima. Nasuprot njima, svaki treći anketirani (34,7 %) misli da se pušači povremeno ponašaju bezobzirno prema onima koji ne puše, dakle, ipak zamjećuju određenu razinu tolerancije pušača prema nepušačima.

Sljedeće je pitanje vezano uz prethodno i glasi: „Da li pušači imaju razumijevanja za nepušače koji ih upozoravaju da cigaretom ugrožavaju svoje zdravlje i zdravlje ljudi koji ne puše?”

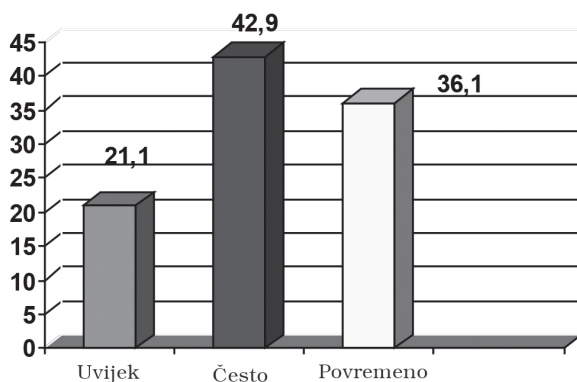
Gotovo svaki drugi ispitanik/ica (48,3 %) smatra da oni koji puše odgovaraju drsko na takva upozorenja ili, drugim riječima, nemaju nikakva razumijevanja za nepušače. Nešto više nego svaki treći anketirani (34,7 %) smatra da pušači imaju razumijevanja

Grafikon 3. Da li pušači imaju razumijevanja za nepušače koji ih upozoravaju da cigaretom ugrožavaju svoje zdravlje i zdravlje ljudi koji ne puše? (u postotcima)

kada im se uputi upozorenje o štetnosti njihova pušenja, dok 17 % odgovara: „Što me briga da drugima moja cigareta škodi, kad meni godi”. Gledajući podatke u cjelini, vidljiva je netolerancija, odnosno nebriga pušača prema nepušačima, pa se može zaključiti kako nedostaje empatije za druge i kulturnog ponašanja.

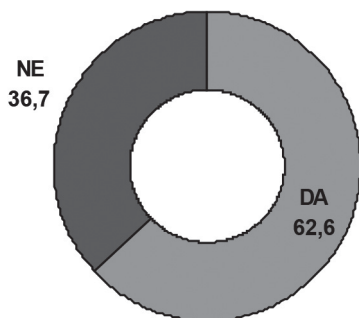
Šesto pitanje odnosilo se na ulogu roditelja u prevenciji pušenja među mladima: „Smatrate li da je dobar edukativni primjer roditelja od velike važnosti za mlade u prevenciji pušenja cigareta?”

Grafikon 4. Smatrate li da je dobar edukativni primjer roditelja od velike važnosti za mlade u prevenciji pušenja cigareta? (u postotcima)

Većina anketiranih vjeruje u edukativni primjer roditelja u prevenciji pušenja među mladima. Tako ih 42,9 % misli da takav primjer često dovodi do toga da mladi ne počnu pušiti ili prestanu pušiti, dok ih petina (21,1 %) smatra da on uvijek dovodi do nepo-

činjanja ili prestanka pušenja. Više od trećine ispitanika/ica (36,1 %) nešto je suzdržaniji i misli da je roditeljska prevencija tek povremeno uspješna.

Grafikon 5. Da li ste svjesni, ako ste pušač, da cigareta skraćuje život i uzrokuje rak pluća? (u postotcima)

Posljednje pitanje u anketi za odrasle odnosilo se na pušače, koje smo pitali jesu li svjesni da cigareta skraćuje život i uzrokuje rak pluća. Iako je većina odraslih pušača svjesna vrlo loših posljedica cigareta na zdravlje pojedinca (dvije trećine ispitanika ili 62,6 %), nešto više od trećine (36,7 %) – što je priličan broj – izjavljuje kako nisu svjesni navedenih posljedica (vidjeti grafikon 5.).

Značajne statističke razlike među ispitanicima zabilježili smo ukrštajući pitanja s varijablama spola i mjesta prebivanja. Što se tiče spola, statistički značajne razlike zabilježene su samo kod pitanja o dobi u kojoj su počeli pušiti. Prvo što treba zapaziti je činjenica da je među ženama dvostruko više nepušačica nego među muškarcima (28,2 % prema 12,2 %). S druge strane, nešto više žena počinje pušiti u srednjoj školi, dok muškarci češće počinju pušiti kao maturanti i posebno kao odrasle osobe (vidjeti tablicu 2).

Tablica 2. Kada ste počeli pušiti?

Spol	Kao srednjo- školac/ka	Kao matu- rant/ica	Kao odrasla osoba	Nikada ne pušim
Žene	29,6 %	25,4 %	16,9 %	28,2 %
Muškarci	21,6 %	32,4 %	33,8 %	12,2 %

$Hi^2=10,215$ $df=3$ $p<0,017$

S obzirom na mjesto stanovanja razlike su prisutne kod svih sedam pitanja. Na prvome pitanju („Da li je razočaranje u Vašem životu uzrok što ste počeli pušiti cigaretu?”) zabilježeni su sljedeći rezultati: među anketiranimima u Splitu najveći je broj onih koji su počeli pušiti zbog razočaranja (60,5 %), a za njima slijede ispitanici/e u Zagrebu, dok je takvih u Biogradu na Moru znatno manje. S druge strane, među stanovnicima Biograda najviše je onih koji počinju pušiti zbog nekog drugog razloga, a ne zbog razočaranja (82,5 %):

Tablica 3. Da li je razočaranje u Vašem životu uzrok što ste počeli pušiti cigaretu?

Mjesto prebivališta	DA	NE
Biograd n/M	17,5 %	82,5 %
Split	60,5 %	39,5 %
Zagreb	54,1 %	45,9 %

$Hi^2=23,912$ $df=2$ $p=0,000$

Na pitanje mogu li se dokazivati bez cigarete, odgovori prema mjestima prebivališta su sljedeći: većina ispitanika u sva tri grada tvrdi da se u životu može dokazivati bez cigarete, s time da je takvih daleko najveći broj u Biogradu na Moru. Nasuprot njima su Zagrepčani i donekle Splićani, kojima je cigareta važna kao sredstvo dokazivanja u svakodnevnom životu:

Tablica 4. Da li se možete u životu dokazivati bez cigarete?

Mjesto prebivališta	DA	NE
Biograd n/M	92,3 %	7,7 %
Split	68,2 %	31,8 %
Zagreb	52,6 %	47,2 %

$Hi^2=21,516$ $df=2$ $p=0,000$

Ovdje ćemo izdvojiti najznakovitije, odnosno najvažnije podatke: ispitanici/e iz Splita i Zagreba u najvećem broju smatraju da su pušači bezobzirni prema nepušačima, dok se najviše anketiranih u Biogradu na Moru ne slaže s tom tvrdnjom, nego prihvća najblaži odgovor, „povremeno” (64,6 %). Dakle, oni iz velikih gradova češće zamjećuju pušačku bezobzirnost prema nepušačima (u Splitu vrlo

često 68,2 % ispitanika, a u Zagrebu 63,2 %). Rezultati su prikazani u tablici 5.

Tablica 5. Da li se pušači ponašaju bezobzirno prema nepušačima?

Mjesto prebivališta	Vrlo često	Često	Povremeno
Biograd n/M	18,5 %	16,9 %	64,6 %
Split	68,2 %	20,5 %	11,4 %
Zagreb	63,2 %	26,3 %	10,5 %

$Hi^2=49,364$ $df=4$ $p=0,000$

Na pitanje „Da li pušači imaju razumijevanje za nepušače koji ih upozoravaju da cigaretom ugrožavaju svoje zdravlje i zdravlje ljudi koji ne puše?” s obzirom na mjesto prebivanja rezultati su sljedeći: za razliku od stanovnika Splita i Zagreba stanovnici iz manjega grada, odnosno Biograda na Moru u znatno većem broju (gotovo svaki drugi ili 47,7 %) smatraju da pušači imaju razumijevanja za nepušače koji ih upozoravaju na štetnost cigarete. S druge strane, stanovnici Zagreba u velikoj većini (tri četvrtine ili 73,7 %) smatraju da pušači odgovaraju drsko, a s time se slaže i svaki drugi Splićanin/ka (vidjeti tablicu 6).

Tablica 6. Da li pušači imaju razumijevanje za nepušače koji ih upozoravaju da cigaretom ugrožavaju svoje zdravlje i zdravlje ljudi koji ne puše?

Mjesto prebivališta	Imaju razumijevanja	Odgovaraju drsko	Što me briga da drugima moja cigareta šteti, kad meni godi
Biograd n/M	47,7 %	32,3 %	20,0 %
Split	29,5 %	50,0 %	20,5 %
Zagreb	18,4 %	73,7 %	7,9 %

$Hi^2=17,445$ $df=4$ $p<0,002$

Pretposljednje pitanje odnosilo se na to je li edukativni primjer roditelja od velike važnosti za mlade u prevenciji pušenja cigareta. Ispitanici/e iz Biograda na Moru u manjem broju vjeruju kako je edukativni primjer roditelja presudan za nepušenje mladih i odgovaraju da je on koristan povremeno, dok većina Splićana i Zagrepčana smatra da je roditeljski primjer često učinkovit (vidjeti tablicu 7.).

Posljednje pitanje u anketi za odrasle odnosilo se na to koliko su pušači svjesni da cigareta skraćuje život čovjeka i uzrokuje rak pluća. Rezultati su sljedeći: stanovnici Biograda na Moru najviše su svjesni činjenica o štetnosti cigarete (tri četvrtine ispitanika/ica ili 73,8 %), a za njima slijede Splićani, koji se s time slažu također u velikom broju (68,2 %). Iznenađujući su odgovori anketiranih u Zagrebu, gdje svaki treći ispitanik/ica smatra da cigareta skraćuje život i uzrokuje rak pluća, dok ih čak 63,3 % odgovara kako nije svjesno tih opasnosti.

Tablica 7. Smatrate li da je dobar edukativni primjer roditelja od velike važnosti za mlade u prevenciji pušenja cigareta?

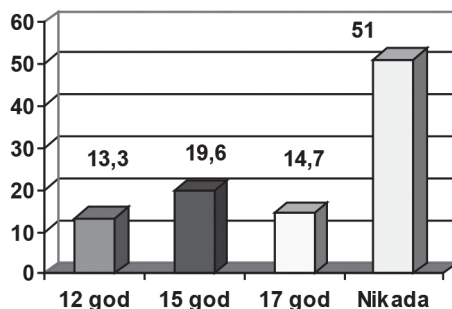
Mjesto prebivališta	Uvijek	Često	Povremeno
Biograd n/M	21,5 %	27,7 %	50,8 %
Split	20,5 %	54,5 %	25,0 %
Zagreb	21,1%	55,3%	23,7%

$Hi^2=13,278$ $df=4$ $p<0,010$

3.1. Stavovi i mišljenja srednjoškolki i srednjoškolaca o problemu pušenja

Osnovna obilježja uzorka mladih (srednjoškolki i srednjoškolaca) predstavili smo u prvom dijelu članka. Prvo pitanje bilo je: „Kada si počeo/la pušiti cigaretu?“

Odgovori su sljedeći:

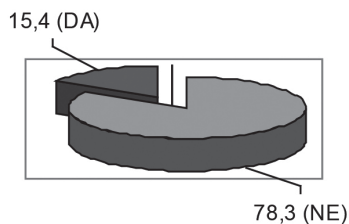
Grafikon 6. Kada si počeo/la pušiti cigaretu? (u postotcima)

Iz grafikona 6 vidi se da najveći broj srednjoškolaca/ki ne puši (svaki drugi ili 51 %). Oni koji puše, to su najčešće počeli praktici-

rati prilično rano, i to u 15. godini života (svaki peti/a, ili 19,6 %), a svaki deseti/a počeo je konzumirati cigarete u vrlo ranoj dobi, od samo 12 godina. Dakle, mladi u prosjeku počinju pušiti već u dobi od 14,7 godina.

Drugim pitanjem pokušalo se utvrditi mogu li se mladi dokazivati bez cigareta. Ovdje velika većina njih (88,8 %) odgovara da im cigareta nije potrebna za dokazivanje, dok svaki deseti (11,2 %) smatra da im je cigareta važna kao sredstvo dokazivanja u društvu.

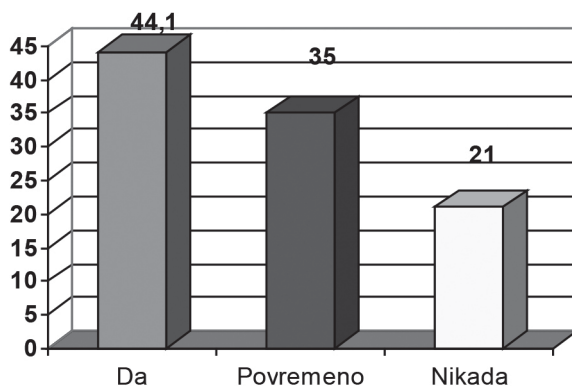
Nadalje, pitali smo mlade je li razočaranje u životu bilo razlogom što su počeli pušiti. Rezultati su sljedeći:

Grafikon 7. Da li je razočaranje u tvom životu uzrok što si počeo/la pušiti cigaretu (u postotcima)

Velika većina (tri četvrtine ili 78,3 %) ih je odgovorila da razočaranje nije uzrok što su počeli pušiti, dok je kod manjine ispitanika/ica (15,4 %) upravo razočaranje u životu uzrokovalo pušenje.

Četvrto pitanje odnosilo se na utjecaj dobrog odgoja u obitelji kao vrlo važnog čimbenika u prevenciji pušenja. Odgovori su sljedeći:

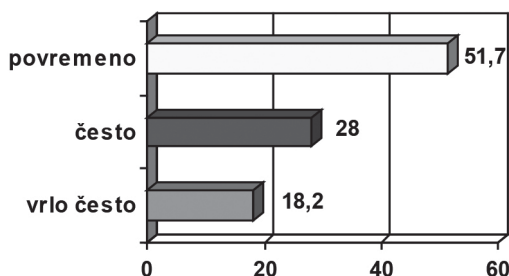

Grafikon 8., Smatraš li da je dobar odgoj u obitelji, utjecaj roditelja na mlade, veoma važan čimbenik u prevenciji pušenja cigarete? (u postotcima)

Srednjoškolke i srednjoškolci u većini smatraju da dobar roditeljski odgojni primjer može pridonijeti tome da djeca uopće ne počnu pušiti (44,1 %). Međutim, svaki treći (35 %) misli da odgoj može povremeno polučiti pozitivan rezultat, odnosno nepušenje, dok petina (21 %) smatra da roditelji nikada ne mogu utjecati na mlade da ne počnu pušiti. Drugim riječima, to bi značilo da ako mladi (iz različitih razloga) žele pušiti, da će to i započeti bez obzira na trud (odgoj) roditelja.

Peto pitanje glasillo je: „Da li si svjestan, ako si pušač, da cigareta skraćuje ljudski život i uzrokuje rak pluća?” Velika većina mladih (82,5 %) svjesna je štetnih i za život opasnih posljedica pušenja, dok nešto više od svakog desetog ispitanika/ice (14,7 %) izjavljuje kako nije svjesno spomenutih posljedica.

U sljedećem pitanju zanimalo nas je što učenice/i misle o tome ponašaju li se pušači bezobzirno prema nepušačima:

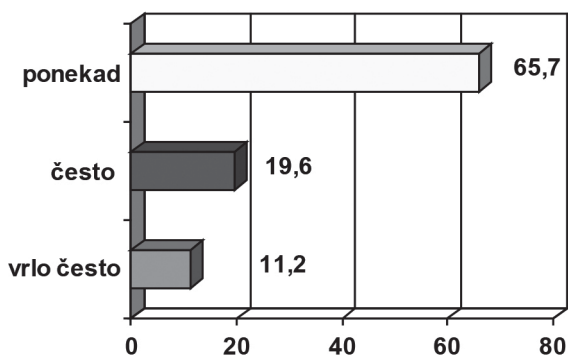
Grafikon 9. Da li se pušači ponašaju bezobzirno prema nepušačima? (u postotcima)

Mladi su „umjereno” kritični prema pušačima, jer svaki drugi/a (51,7 %) misli da se bezobzirno ponašanje prema nepušačima događa povremeno, svaki četvrti da je ono često (28 %), dok manjina (otprilike svaki peti ili 18,2 %) smatra da su pušači vrlo često bezobzirni prema nepušačima.

Posljednje pitanje odnosilo se na mogućnost da učenici/e nepušači utječu na svoje prijatelje/ice koji puše da prestanu ugrožavati svoje zdravlje.

Iz grafikona je očito da srednjoškolci/ke relativno malo mogu utjecati na svoje vršnjake, odnosno velika većina ih odgovara kako to mogu učiniti tek povremeno (65,7 %). Svaki peti ispitanik/ica uspio je često utjecati na vršnjake da prestanu pušiti (19,6 %), a tek svako-me desetom (11,2 %) to je uspjelo vrlo često. Dakle, vršnjaci relativno rijetko mogu utjecati na svoje vršnjake da prestanu s pušenjem.

Sva pitanja ukrstili smo s varijablama spola i školskog smjera. Zanimljivo je da smo dobili tek jedno statistički značajno ukrštanje, a to je ono između spola i bezobzirnog ponašanja pušača prema nepušačima.

Grafikon 10. Da li možeš kao nepušač cigarete utjecati na prijatelje/ice koji puše cigarete da prestanu ugrožavati svoje zdravlje? (u postotcima)

Tablica 8. Da li se pušači ponašaju bezobzirno prema nepušačima? (u postotcima)

Spol	Vrlo često	Često	Povremeno
Djevojke	10,3	19,0	69,0
Mladići	23,8	35,0	38,8

$H^2=15,190$ $df=4$ $p<0,004$

Dok su djevojke u najvećem broju (69,0 %) prihvatile alternativu prema kojoj mogu povremeno utjecati na svoje vršnjake, mladići su posve podijeljeni u ovom pitanju, iako je i među njima najviše onih koji također mogu povremeno izvršiti utjecaj na pušače da prestanu pušiti (gotovo 40,0 %, točnije 38,8 %).

4. RASPRAVA

U prvom redu, istraživanje je ukazalo na činjenicu da je pušenje u velikoj mjeri prisutno i među odraslima i među mladima, što samo po sebi ukazuje da je ono velik javnozdravstveni i društveni problem u Hrvatskoj. U tom smislu treba uzeti u obzir činjenicu koliko novca zdravstveni sustav troši na bolesti koje su neposred-

no izazvane pušenjem. Ispitanici općenito (dakle i mladi i odrasli) počinju pušiti prilično rano, uglavnom kao srednjoškolci. Važno je primijetiti da odrasli i mladi smatraju kako je dobar edukativni primjer roditelja od velike važnosti da mladi uopće ne počnu pušiti što među ostalim znači kako bi bilo poželjno da su njihovi roditelji nepušači. Međutim, očito je da je takva vrsta prevencije teško provediva, jer je naše istraživanje pokazalo da su odrasli u značajnom broju pušači, što se osobito odnosi na muški dio uzorka. Ako njihovi roditelji puše, mladima je to loš uzor, koji pušenje „prikazuje” kao nešto normalno, pa je veća vjerojatnost da će mladi čiji su roditelji pušači i sami to postati.

Nadalje, kod dijela pušača nije prisutna svijest o štetnosti pušenja, što je, kako smo kazali, iznenađujući podatak, koju ukazuje da u našem društvu ima još mnogo prostora za edukaciju, kako odraslih, tako i mladih o tome koliko je cigareta štetna. U tome bi ključnu ulogu, uz obitelj, trebali imati mediji, odnosno sredstva javnog priopćavanja, a među mladima bi (uz medije) o štetnosti pušenja više trebalo govoriti u školama, koje ionako imaju ne samo obrazovnu nego i odgojnu funkciju.

Kazali smo da je istraživanje pokazalo da su i odrasli i mladi počeli pušiti prilično rano, odnosno u srednjoškolskoj (adolescentskoj) dobi. To je vrlo osjetljivo doba u životu, odnosno sazrijevanju čovjeka: „Naime, već od 14. do 15. godine adolescent fiziološki posjeduje sve osobine (tjelesne, intelektualne) jedne žene ili jednog muškarca, ali njegova osobnost ostaje krhka, instinktivna, slaba.”¹⁴ Upravo na tom razmeđu djetinjstva i odraslosti mladi su skloni u nekim aspektima sebe prikazivati zrelijima i odraslijima nego što uistinu jesu, pa im cigareta služi kao jedan od „pokazatelja” da su odrasle osobe, posebno ako imaju uzor u nekom pušaču u kućanstvu, u prvom redu oca ili majku. Vjerojatnije je da će to biti otac, jer smo u istraživačkom izvještaju kazali da je odraslih muškaraca pušača dvostruko više negoli žena. U svakom slučaju, važno je istaknuti podatak iz istraživanja da odrasli u većini vjeruju kako je dobar edukativni primjer roditelja od velike važnosti za mlade da oni uopće ne počnu pušiti. U usporedbi s odraslima, mladi su o ovom pitanju nešto suzdržaniji: iako ih većina smatra da je dobar roditeljski odgoj vrlo važan da mladi uopće ne počnu konzumirati cigarete, znatan je broj onih koji smatraju da roditeljska briga djeluje povremeno ili nikada. Prema ovom odgovoru moglo bi se zaključiti da na mlade

¹⁴ Valentina Blaženka Mandarić, *Religiozni identitet zagrebačkih adolescenata*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2000., 66.

manje utječu roditelji, a da vjerojatno veći utjecaj imaju prijatelji s kojima se druže (vršnjačke skupine, bilo u školi, bilo u kvartu). Pušenje usprkos upozorenjima roditelja može biti znak mladenačkog bunta, tipičnog kad su u pitanju odnosi adolescenata i roditelja te ostalih odraslih, npr. profesora u školi i slično.

Što se tiče odraslih, oni u većini odbacuju razočaranje kao glavni uzrok početka pušenja. Kako imaju dug pušački „staž” (još od srednjoškolskih dana), pušenje im je prešlo u naviku koje se vrlo teško odviknuti, jer im cigareta pruža užitak i „lijeak” je od stresa.

Nadalje, i mladi i odrasli slažu se da im cigareta ne služi kao sredstvo dokazivanja u životu, pa je očito da su za početak pušenja presudni neki drugi čimbenici, kod mladih npr. utjecaj već spomenute vršnjačke skupine s kojom se druže. Nadalje, pušenje mnogima pruža užitak, prigodu za stanku na radnome mjestu, konzumiranje cigarete uz kavu (što je vrlo proširena navika u Hrvatskoj), pušenje u društvu i slično.

I mladi i odrasli ispitanici smatraju da su pušači uglavnom bezobzirni prema nepušačima i u većini odgovaraju da su pušači drski kad ih nepušači upozoravaju da cigaretom ugrožavaju svoje zdravlje i zdravlje nepušača. Ipak, postoji određena razlika između mladih i odraslih, jer prva skupina misli da se pušači povremeno ponašaju bezobzirno prema nepušačima (dakle odabiru „umjeren” odgovor). Bez obzira na tu razliku, odgovori ukazuju da su i mladi i odrasli svjesni nekulturnog ponašanja pušača, koji nemaju previše obzira prema nepušačima. I tu je potrebna edukacija kojom bi se nastojalo „pomoći” pušačima da se prema nepušačima ponašaju s empatijom, a ne s drskošću.

Da je pitanje kontinuirane edukacije o štetnosti cigareta potrebno na svim razinama društva, govori iznenađujući podatak da svaki treći odrasli pušač nije svjestan spomenutih loših posljedica pušenja na zdravlje, bez obzira na činjenicu što je većina pušača u istraživanju svjesna da cigareta skraćuje život pojedinca i uzrokuje rak pluća.

U završnom dijelu ovog poglavlja osvrnut ćemo se na razlike koje postoje između stanovnika većih gradova (Zagreba i Splita) i stanovnika manjeg mjesta (Biograda na Moru). Stanovnici većih gradova (posebno Splita) češće spominju razočaranje kao uzrok pušenja u odnosu na ispitanike iz Biograda, gdje je tek rijetkima razočaranje uzrok za početak konzumiranja cigareta. S druge strane, velika većina stanovnika Biograda na Moru smatra da se u životu može dokazivati bez cigarete: iako to u većini prihvaćaju i odrasli u Splitu i Zagrebu, među Splićanima je najviše onih kojima je cigareta

sredstvo dokazivanja u životu. Stanovnici većih gradova (posebno Splita) češće spominju razočaranje kao uzrok pušenja, u usporedbi sa stanovnicima Biograda na Moru gdje je tek rijetkima razočaranje uzrok za početak konzumiranja cigareta.

Ispitanici iz Splita i Zagreba uglavnom su mišljenja da su pušači u velikoj većini bezobzirni prema nepušačima, nasuprot anketiranim u Biogradu koji tu tvrdnju prihvaćaju u znatno manjoj mjeri. Slična je distribucija odgovora zabilježena na pitanju imaju li pušači razumijevanja za nepušače koji ih upozoravaju da cigaretom ugrožavaju svoje zdravlje i zdravlje onih koji ne puše. I ovdje se stanovnici većih gradova (Zagreba i Splita) razlikuju od stanovnika Biograda na Moru, jer znatno češće odgovaraju da se pušači ponašaju drsko, dok većina Biograđana misli da pušači imaju razumijevanja za nepušače. Za razliku od prethodnih odgovora Zagrepčanke/i i Splićanke/i, u usporedbi s Biograđankama/ima, u većem broju smatraju da je dobar edukativni primjer roditelja od velike važnosti da mladi ne počnu pušiti.

Rezimirat ćemo situaciju glede pušenja u većim gradovima i manjem mjestu. Naime, gledajući podatke u cjelini, možemo zaključiti kako stanovnici većih gradova češće puše zbog razočaranja, vjerojatno i zato što se u svakodnevnom životu više suočavaju sa stresom negoli stanovnici manjeg mjesta. Dakle, kad je u pitanju pušenje u gradovima, sam urbani okoliš, odnosno ubrzani i stresni način života može biti poticaj za pušenje jer, između ostalog, cigareta pruža priliku za kratak predah, odnosno kratkotrajni užitek.

U sljedećem dijelu teksta osvrnut ćemo se na ključne odgovore mladih (srednjoškolki i srednjoškolaca) dobivenih u istraživanju. Kao prvo, zabrinjavajući je podatak da mladi počinju pušiti, u prosjeku, već u 15. godini života, a neki već u 12. To je očit dokaz kako prevencija nije dostatna niti dovoljno učinkovita na svim razinama društva (usprkos naporima koji se u Hrvatskoj poduzimaju i koje smo već spomenuli), što se posebno odnosi na „niže” razine društva, kao što su obitelj i škola, a koje su po našem mišljenju najvažnije u prevenciji pušenja. To podrazumijeva da postoji velik prostor za edukaciju mladih o opasnosti započinjanja pušenja, pogotovo u njihovoj dobi. Bitno je naglasiti kako za veliku većinu srednjoškolaca cigareta nije potrebna za dokazivanje u društvu, niti je razočaranje razlog što su počeli pušiti, što ukazuje da vrlo vjerojatno puše iz užitka. Pretpostavljamo i da im je cigareta potrebna u stresnim situacijama vezanim uz školske obveze, za vrijeme boravka u „kafiću” i sličnim okupljalištima (tzv. tulumima), ali to su samo pretpostavke koje će biti predmet budućeg detaljnijeg istraživanja.

Zanimljivo je da mladi počinju rano i olako pušiti, usprkos činjenici što je velika većina, kako je pokazala anketa, svjesna posljedica pušenja opasnih za život. Naposljetku, misle da malo mogu utjecati na svoje vršnjake da prestanu pušiti, uz napomenu da djevojke u znatno većem broju smatraju da mogu *povremeno* utjecati na vršnjake glede prestanka pušenja, a mladići su podijeljeni i suzdržaniji u usporedbi s djevojkama.

ZAKLJUČAK

Kazali smo u metodološkim napomenama da smo postavili hipotezu prema kojoj će se odgovori odraslih ispitanika uvelike razlikovati od odgovora mladih ispitanika.

Hipoteza je potvrđena, jer je utvrđeno da postoje značajne razlike u mišljenjima i stavovima između mladih i odraslih. Navest ćemo sva pitanja gdje su zabilježene razlike između dvije spomenute skupine. Na pitanje je li na početak pušenja utjecalo razočaranje, potvrđan je odgovor češći kod odraslih (39,9 %) negoli kod mladih (više nego dvostruko manje ili 15,4 %). Na pitanje mogu li se bez cigarete dokazivati u društvu, negativno je odgovorilo 25 % odraslih (svaki četvrti) i samo 11,2 % mladih (svaki deseti); dakle, većini odraslih cigareta je potrebna za dokazivanje u društvu. Nadalje, najviše odraslih (44,9 %) smatra da su pušači često bezobzirni prema nepušačima, dok to misli upola manje mladih (28 %). Da je edukativni primjer roditelja važan za nezapočinjanje pušenja, misli 21,1 % odraslih i dvostruko više srednjoškolaca (44,1 %). Ponovno ističemo odgovor na pitanje o svjesnosti opasnosti od pušenja za zdravlje i pojavu raka pluća: toga je svjesno 62,6 % odraslih i znatno više mladih (82,5 %).

Kao što smo kazali u uvodnom dijelu rasprave, pušenje u Hrvatskoj velik je zdravstveni i društveni problem i stoga je potrebno uložiti puno više napora u prevenciju, pogotovo među mlađim osobama (u našem slučaju među srednjoškolcima, kod kojih se pokazalo da počinju pušiti, u prosjeku, sa 14,7 godina). Isto tako, mišljenja smo da bi o opasnostima duhanskoga dima trebalo govoriti već i učenicima završnih razreda osnovne škole. Ovdje bi glavnu ulogu, uz roditelje kao ključne čimbenike u prevenciji konzumiranja cigareta, trebale imati škole (nastavnici, pedagozi, psiholozi), koje bi, na različite načine, trebale upozoravati mlade na opasnost od samog počinjanja pušenja, koje neminovno vodi u ovisnost. Tu je važna i uloga Katoličke Crkve, koja bi putem vjeronauka u školama te u okviru župnog vjeronauka barem povremeno trebala isticati štetnost

pušenja. S obzirom na činjenicu da su vjeroučitelji u neposrednom kontaktu s mladim ljudima, mogli bi imati značajnu ulogu u prevenciji pušenja. Isto tako, prodavači duhanskih proizvoda trebali bi se strogo držati zakona i ne prodavati ih mladim osobama, jer ostaje pitanje kako cigarete nabavljaju „djeca” od 15 pa i manje godina.

SMOKING AS A SOCIAL PROBLEM IN THE CONTEXT
OF CROATIAN SOCIETY: ATTITUDES AND OPINIONS
OF ADULTS AND HIGH SCHOOL STUDENTS

Abstract

The structure of this paper is as follows: the first part is the introduction which contains an insight into former relevant researches about smoking; the second brings remarks about methodology; the third presents the attitudes and opinions of adults and high-school students on the problem of smoking; the fourth part brings the discussion and the fifth is the conclusion. The subject of the research is to see what kind of opinions and attitudes about the problem of smoking exists among adults and high-school students in different parts of Croatia. The main aim of the research is to determine to what extent smoking is spread among adults and youngsters, and special aims are to investigate the main causes of starting smoking, the age when they started smoking and manners of behavior related to smoking. The main hypothesis is that the answers considering the problems of smoking will significantly differ between the adult and young respondents. Adults in majority reject disappointment being the main cause of starting smoking; they most often started to smoke in high-school. Cigarette does not serve them as a means of proving themselves in life. They believe that smokers are mainly arrogant towards non-smokers and impertinent when non-smokers warn them that they endanger their health. They believe that educative example of parents is of great importance in preventing the youngsters to start smoking. The majority of smokers are aware that cigarette shortens the life. Women smokers are double fewer than men smokers. The inhabitants of big towns more often mention disappointment as the cause of smoking. Unlike the inhabitants of the town of Biograd, the respondents from Zagreb and Split think that great majority of smokers are impertinent toward non smokers, and they more often respond that smokers behave ruthlessly. The

inhabitants of Zagreb and Split in greater number consider that good educative example of parents is of great importance to prevent youngsters from starting smoking. Differences related to the place of living are present among the answers considering the awareness that cigarette shortens the life. The inhabitants of Biograd are most aware of that danger and after them follow the inhabitants of Split and Zagreb. High-school students start smoking at the age of 15, even of 12. For great majority of them cigarette is not a means of proving themselves in life; disappointment is not the reason to start smoking; majority consider that good upbringing in the family is crucial to prevent youngsters from smoking; great majority is aware of dangerous consequences for life because of smoking; they think that smokers behave arrogantly toward non-smokers; they believe that their influence on the peers to stop smoking is insignificant, but girls in considerably greater number think that they can influence their peers.

Key words: cigarettes, smoking, youngsters, high-school students, adults, disappointment, educative example of adults, impertinence